

KAFDAĞI

Cilt:4, Sayı:2, Aralık 2019, 149-159

Gönderim Tarihi: 11.12.2019

Kabul Tarihi:18.12.2019

KURULUŞUNDAN CUMHURİYETİN İLK YILLARINA KADAR AZİZİYE KAZASI (PINARBAŞI) VE ÇEVRESİNDE AT YETİŞTİRİCİLİĞİ*

Horse Breeding in the Town of Aziziye (Pınarbaşı) and Its Vicinity from the Town's Establishment until the First Years of the Republic

Tolga AKAY

Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
tolga_z@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0451-4124

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Osmanlı Devleti'nde at yetiştiriciliği ve at varlığı 19. yüzyılda gerilemeye başlamıştır. Devlet, özellikle Kırım Savaşı'ndan itibaren at yetiştiriciliğinin geliştirilmesi ve ülkedeki at varlığının artırılmasına yönelik birçok tedbir almıştır. Bu dönemde 1859 yılından itibaren Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına göç eden Çerkeslerin iskân edildiği Aziziye kazası ve Uzunyayla bölgesi, askeri amaçlarla at yetiştiriciliğinde ön plana çıkmıştır. Kafkas halkları ile Rusya arasındaki uzun mücadeleler neticesinde ülkelerini terk etmek zorunda kalan Çerkesler, yanlarında Kafkas ya da Çerkes atı olarak bilinen at ırkını Anadolu'ya getirmişlerdir. Anadolu at ırkları tasnifine Uzunyayla atı olarak giren bu ırk, Osmanlı Devleti'nde atçılığın gerileme döneminde önem kazanmıştır. Bu çalışmada Anadolu at ırkları içerisinde özel bir yere sahip Uzunyayla atının Osmanlı Devleti açısından önemi ve Aziziye ile Uzunyayla'da at yetiştiriciliğinin geçirdiği evreler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: At Yetiştiriciliği, Aziziye, Uzunyayla Atı.

Abstract

Horse breeding and horse presence in the Ottoman Empire began to decline in the 19th century. The state took many measures to improve horse breeding and to increase the presence of horses in the country, especially with the Crimean War. During this period, the Town of Aziziye and Uzunyayla region, where the Circassians that emigrated from Caucasia to Ottoman lands beginning from 1859 had been settled, came to the forefront in horse breeding for military purposes. The Circassians, who had to leave their homeland as a result of long struggles between Caucasian peoples and Russia, brought the horse race known as Caucasian or Circassian horse to Anatolia. This race, which was included in the classification of Anatolian horse breeds as Uzunyayla horse, gained importance during the decline period of horsemanship in the Ottoman Empire. The present study will examine the

* Bu çalışma 10-12 Mayıs 2018 tarihinde Kayseri'de düzenlenen 1. Ulusal Pınarbaşı (Aziziye) Sempozyumu'nda sunulan ve yayınlanmayan bildirinin genişletilmiş halidir.

importance of Uzunyayla horse, which has a special place among Anatolian horse breeds, for the Ottoman State and the stages of horse breeding that took place in Aziziye and Uzunyayla.

Keywords: Horse Breeding, Aziziye, Uzunyayla Horse.

Giriş

Fetih ve genişleme siyaseti ile Osmanlı Devleti'nin üç kıtaya yayılmayı başarmasının ve oralarda kalıcı olabilmemesinin birçok nedeni vardır. Bu nedenlerden askeri bağlamda önde gelenlerinden bazıları; Osmanlı Devleti'nin daimî ve çeşitli askerî birimler oluşturması, ateşli silahları erken bir tarihte benimsemesi ve at yetiştiriciliği alanında belirgin üstünlüğüdür. Bu üstünlükte, Türkmen ve Arap aşiretlerini içerisinde barındırması dolayısıyla at membarına sahip veya yakın olması; toplumsal genetikte geçmişten gelen at yetiştiriciliğinin var olması yanında kurulan organizasyonlar ve ata verilen önem belirleyici olmuştur. Sürekli at ihtiyacı olan ve bu ihtiyacı toprak sistemi ile bağlantılı olarak karşılayan tımarlı sipahiler yanında akıncı ocağı bu organizasyonun çekirdeğini oluşturmuştur. Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinde şubeleri olan *esb-i keşân, yund oğlanları ve taycılar ocağı* ile yüksek zümrenin iyi cins at ihtiyacını karşılamak için kurulan İstabl-ı Âmire bu örgütlenmenin parçalarıydı (Köksal, 2009, s. 334-335). Bu kurumlar yanında satın alım veya kiralama yöntemleriyle yerel üreticinin desteklenmesi ve devletin uyguladığı gerek nitel gerekse nicel at ihracının yasaklanması gibi korumacı politikalar¹ ile Osmanlı Devleti, ülkedeki atçılığı geliştirmiş/ayakta tutmuştur.

Osmanlı Devleti'nde at yetiştiriciliği, devletin siyasal, sosyal, ekonomik iniş çıkışlarına eşlik etmiştir. Celâli İsyancı ve uzun süren savaşlar sonucu Anadolu'da meydana gelen sosyo-ekonomik gerileme yanında ordu-millet bağına sağlayan tımarlı sipahilerin zayıflaması, akıncı ocağının 16. yüzyıl sonlarında neredeyse tarihe karışması; savaş stratejilerinde süvarilerin kullanım şekillerinde meydana gelen değişimler sonucu Osmanlı atçılığı gerileme dönemine girmiştir. Bu süreci tamamlayan olay olarak da genellikle 1853-56 Kırım Harbi gösterilir. Kırım Savaşı akabinde müttefik devletler, savaş için getirdikleri veya Osmanlı topraklarında satın aldıkları atları ülkelerine götürme masrafını ve lojistiğini göz önünde bulundurarak, Osmanlı ordusuna ucuz fiyatlara satmışlardır. Osmanlı hükümeti büyük çaplı bu alım neticesinde uzun süre yerel üreticilerden alım yapmayarak kendi üreticisine bir darbe vurmuştur (İslah ve Teksir-i Nesl-i Feres, 1925, s. 92). Yerel üretici, en büyük müşterisi olan orduya satış yapamayınca, masraflı ve bakımı zor olan iyi cins, eski tabirle “yarar” atlar yerine “kapı malı” denen şahsi ihtiyaçlar için küçük, bakımı kolay atlar yetiştirmeye başlamıştır (Köstem, 2000, s. 52). 93 Harbi de ülkede bulunan ve orduda istihdam edilen en

¹ 19. yüzyılda ülkedeki at varlığının korunması amacıyla birçok defa ihracat yasağı çıkarılmıştır. Yasaklar zaman zaman asil Arap atlarını, zaman zaman Musul, Bağdat, Basra bölgelerini bazen tüm atları bazen de belirli bir irtifanın üzerindeki (140 cm cidago yüksekliği) atları kapsayacak biçimde uygulanmıştır (DH. İD, 100/3, 28.07.1330; Tan, 2014, s. 241).

güzel atların elden çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle bu savaş akabinde Macaristan, Rusya ve Almanya'dan damızlık ile ordunun istihdamına yönelik at ithalatı ile ülkedeki at cinslerinin ıslahı ve ordu ihtiyacı belirli oranda karşılanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte, kurulan komisyonlarla Osmanlı yerel üreticilerinden de at tedarik edilmiş fakat artık ülkede ne yeterli sayıda ne de ordunun istediği vasıflarda at bulmak kolaydı. I. Dünya Savaşı iyi veya kötü atların büyük bölümünü sildi süpürdü (Islah ve Teksir-i Nesl-i Feres, 1925, s. 92-93). Dolayısıyla Osmanlı atçılığı, ekonomik nedenler yanında devletin kısa vadeli yanlış politikaları ve savaşlar neticesinde büyük oranda gerilemiştir.

Osmanlı Devleti, atçılığı ayağa kaldırmak için özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bazı tedbirler almıştır.² Bunlar arasında II. Mahmud döneminde kurulan Çifteler Çiftliği'nin ıslahı (Köksal, 2009, s. 344). II. Çukurova, Sultansuyu ve Veziriye çiftliklerinin kurulması, ülkenin birçok yerinde at yarışları düzenlenmesi, yerel üretici elindeki atların ıslahı amacıyla ahaliye aygır tedariki, (ŞD, 320/12, 04.01.1306) ülkede iri cüsseli, topçu sınıfında kullanılacak atların artırılması amacıyla Macaristan ve Rusya'dan damızlık ithalatı (Y. MTV, 6/78, 10.08.1298), at hırsızlığının önüne geçilmesi, (TZNM, 31 Mayıs 1329, s. 234) 1909 yılında Jokey Kulübü'nün kurulması (Üyken, 2000, s. 1-6) gibi pek çok tedbir sayılabilir. Buna karşın beklenen başarı elde edilememiş. II. Meşrutiyet'ten sonra haralar gözden düşmüş, Çukurova Çiftliği gibi bazıları yabancılara satılırken bazıları da Çifteler gibi kapanmıştır (Emiroğlu- Yüksel, 2002, s. 138). Ahali elindeki atların ıslahı çalışmaları da politika eksikliği nedeniyle beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra özellikle de 1926'dan sonra yasal düzenlemeler, yeni haralar ile aygır depolarının tesisi ve teşvikler neticesinde Türkiye'de at sayısında³ belirgin bir artış sağlanmıştır (Türker, 1971, s. 41-42).

Aziziye Kazası

Günümüzde Kayseri iline bağlı bir ilçe olan Pınarbaşı, eski ismiyle Aziziye,⁴ adını ve idari merkez olarak kaza statüsünü Sultan Abdülaziz döneminde almıştır. 1859'dan sonra Kafkasya'dan Uzunyayla civarına yapılan göçler ve aynı dönemde aşiretlerin iskân politikası neticesinde yörede önemli bir nüfus iskân edilmiştir. Artan nüfusun sosyal-ekonomik, idari vb. ihtiyaçlarına cevap vermesi için de 1861 yılında Sivas vilayetine bağlı bir kaza olarak Aziziye kazası teşkil edilmiştir. 1862-65 yılları arasında sancak statüsünü alan Aziziye, 1865'ten 1927

² Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda at yetiştiriciliğinin gerilemesi; at yetiştiriciliğinin yeniden ayağa kaldırılması ve ülkedeki at varlığının geliştirilmesi hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. (Tan, 2015).

³ Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde ve akabinde at sayıları şu şekildedir. 1914: 625.927, 1927: 491.271, 1935: 600.564, 1955: 1.218.980 (Emiroğlu-Yüksel, 2002, s. 141; Batu, 1962, s. 75-76) I. Dünya Savaşı'nın arifesinde, 1913 yılı istatistiklerine göre yalnız taşımacılıkta kullanılmak üzere 339.432 at mevcuttu. (Tekir, 2015, s. 63)

⁴ Pınarbaşı bölgesinde nüfusun gelişimi ve yerleşim tarihi için (Canpolat-Hayli, 2017, s. 183-200)

yılına kadar kaza statüsünde kalmış; 1927 yılında ise Kayseri'ye bağlanarak Pınarbaşı ismini almıştır.

Aziziye'nin 1861'de kuruluşundan itibaren, kaza ve çevresinde ticari çapta at yetiştiriciliği Kafkas göçlerinin bir neticesi olarak başlamıştır. Aziziye ve kazanın doğusunda yer alan Uzunyayla, 19. yüzyıl Kafkas göçlerinde önemli bir iskân birimi idi. Kafkasya'nın Ruslar tarafından işgali neticesinde ülkelerinde baskılara maruz kalan yüz binlerce Kafkasyalı, kadim topraklarını terk etmek zorunda kalmışlar; birçoğu uygun olmayan ulaşım şartları ve salgın hastalıklar neticesinde hayatını kaybetmiştir. 1859 yılından itibaren kitlesel olarak, 93 Harbi akabinde de münferit olarak binlerce Kafkas göçmeni Uzunyayla'da iskân edilmiştir. Bölge günümüzde, Anadolu coğrafyasında Kafkas kültürünün yaşatıldığı önemli kültür sahalarından biridir.

Aziziye'de Atçılık

Kafkas göçlerinin sonuçlarından biri de Anadolu'daki at varlığına ve ırklarına olan katkılarıdır. Anadolu at ırkları denildiğinde, aralarındaki geçişkenlik ve karışım dikkate alınmak kaydıyla Anadolu Yerli, Çukurova, Canik, Hınıs Kolu Kısa, Rumeli, Ayvacık Midillisi, Karacabey, Gemlik, Niğde Çamardı Kulası, Uzunyayla ve Malakan atları akla gelmektedir (Koçkar, 2012, S. 42-47). Kafkas göçlerinin Anadolu at ırklarına etkisi, Kafkas göçleri neticesinde Kafkasya'da Kabardin atı ya da Çerkes atı olarak bilinen ırkın Uzunyayla'ya taşınması ve burada yetiştirilmesine devam edilerek, yeni bir ırk olarak Uzunyayla atının envantere girmesi olmuştur.

Uzunyayla'da iskândan sonra Çerkesler, en iyi yaptıkları iş olan at yetiştiriciliğine devam etmişlerdir. Atın 19. yüzyılda önemini muhafaza etmesi, bu faaliyetin ekonomik olarak da karşılığının alınmasına imkân tanımıştır (Temizkan, Çatalkılıç, 2019, s. 197).

Uzunyayla atı, temelde Kuban ve Terek bölgelerinde yetişen Çerkes atıdır. Bir kısmında Macar, Türkmen ve Moğol atlarının etkisi bulunan dayanıklı, kanaatkâr, uzun mesafe kullanımına uygun bir at ırkıdır. Karadeniz'in kuzeyinden Hazar Denizi'ne kadar Kafkas dağlarının yamaçlarında görülür. Dağ atı olması sebebiyle yere sağlam basan, cesur bir ırktır (İşcan, 2007, s. 198). Uzunyayla atının genel özellikleri arasında iri cüssesi ve kemikli yapısı dikkat çeker. Anadolu at ırklarına nazaran daha iridir, beden yapısı uzun, alını koçbaşını andırır ve irtifası da yüksektir (Batu, 1962, s. 90).

Kafkas göçleri esnasında, Kafkasyalıların bir kısmı kara yolu ile Kars, Erzurum üzerinden Sivas'a ve Aziziye'ye gelmişlerdir.⁵ Dolayısıyla deniz yoluyla gerçekleşen göçlere nazaran Aziziye'de önemli bir at varlığının oluşmasının nedeni de budur. İskân akabinde Aziziye'deki at varlığının tespiti tam olarak mümkün değilse de bu konuda çeşitli sayılar mevcuttur. 1892 yılında hazırlanan bir raporda Çerkeslerin, Kafkasya'dan yaklaşık 7.000 kısarak getirdikleri belirtilmektedir.

⁵ 1897 yılında Kafkasya'dan Erzurum üzerinden Uzunyayla'ya gelen Hasan Bey isimli bir muhacirin yanında getirdiği 40 at örnek gösterilebilir. (HR. H, 162/18, 6.01.1898)

(Y.PRK. ASK, 78/70, 02.06.1309) 1895 yılında Uzunyayla'da 15.000 at olduğu tahmin edilmiştir. (BEO, 652/48896, 18.M.1313) 1325 (1909) Sivas Salnamesi'nde ise Aziziye'de Kafkas ırkına mensup yaklaşık 30.000 at olduğu ifade edilmiştir. Salnamede, alınacak bazı tedbirler sonucu Aziziye'nin Osmanlı topraklarında Irak'tan sonra en önemli at tedarik merkezi olacağı da belirtilmektedir. (SVS, 1325, s. 189) İhsan Abidin'e göre ise Uzunyayla'da I. Dünya Savaşı'nın öncesinde 20.000 at vardır. (Abidin, 1917, s. 66) Bu sayılar genel at varlığıyla karşılaştırıldığında, -örneğin 1914 yılında Osmanlı topraklarında 625.927 at sayılmıştır-. (Emiroğlu-Yüksel, 2002, s. 138) %3-4 gibi oranlara tekabül etmektedir. Fakat Uzunyayla atı bu oranlara nispetle daha önemli bir yer işgal etmiştir. Bunun sebebi, onun gerek süvariye gerekse koşuma elverişli olması yani ordu ihtiyacına cevap verebilecek özelliklere sahip olması ve at üretiminin büyük oranda ordu için gerçekleştirilmesidir.

Uzunyayla atını önemli kılan unsurların birincisi, bu at ırkının, ordunun kendi ihtiyaçlarını karşılamak için tespit ettiği, süvari için 1.45-1.55 metre ve topçu birlikleri için 1.55-1.60 metre cidago yüksekliğine (irtifa) uygun olmasıdır (BEO, 2224/166795, 30.N.1321). Zira belgelere yansıdığı ölçüde 19. yüzyıl sonunda ordunun binek ve koşum hayvanları için belirlediği irtifalar zaman zaman değişmekle birlikte, bunlardı. İkincisi ise dönem itibarıyla Osmanlı hükümetinin yine askeri amaçlarla ülkedeki yerel at üretimi ve ıslahı çalışmaları idi. Osmanlı Devleti, yukarıda bahsettiğimiz gibi Kırım Savaşı ve 93 Harbi'nden sonra at ithalatçısı bir devlet haline gelmiştir. İthalat, öncelikle yerel servetin yurt dışına çıkmasına neden oluyordu fakat tek sorun bu da değildi. İthal edilen atlar yerel şartlara uyum sağlayamıyordu; Anadolu at ırklarının kanaatkârlığı ve dayanıklılığı ithal atlarda yoktu. Tabii olarak kanaatkârlıktan kasıt, beslenme koşullarının yetersizliğidir. Dolayısıyla ithal atlardan cephede istenilen verim alınamıyordu. Ayrıca savaş dönemlerinde at ithali her zaman için mümkün olamıyordu. Dolayısıyla at stratejik bir önem kazanıyordu. Bu sebeplerle özellikle 1880'li yıllardan itibaren Uzunyayla atı ve bu atın yetiştirilme alanı olarak Aziziye çevresi hükümetin dikkati çekmiştir. 1883 yılındaki bir raporda Osmanlı topraklarından at tedarik edilebilecek yerler arasında Suriye, Adana yanında yeni kurulan Çerkes köyleri işaret edilmiştir (Y.EE, 4/61, 02.B.1301). Süvari Muallimi Kaymakam Mehmed Ali Bey'in 1893 yılında atların ıslahı konusunda hazırladığı bir raporda da at yetiştirmede mahir Arap, Kürt aşiretlerin yanında Çerkeslerin de desteklenmesi gereği ifade edilmiştir (Y. MTV, 75/23, 05.08.1310).

Ordunun at ihtiyacı ve Osmanlı Devleti'nin bu ihtiyacı yerel kaynaklardan temin etmeye çalışması neticesinde Aziziye'de at yetiştiriciliği çeşitli yöntemlerle teşvik edilmeye çalışılmıştır. Bu konu ile ilgili 1890 yılında bir rapor hazırlanmıştır. Raporda öncelikle gerek mera tahsisinde yaşanan sorunlar gerekse aygır tedarikindeki eksiklikler nedeniyle ne ordunun ne de Aziziye ahalisinin atçılıktan fayda sağlayabildiklerine değinilmiş, bazı tedbirler alınması gerektiği vurgulanmıştır. Raporda, Aziziye'de at yetiştiriciliğine vakıf memur istihdamı, mera tahsisi, Macaristan ve Arap topraklarından iyi cins aygır tedariki, iyi at yetiştirenlere nişan ve madalya gibi ödüllendirme yöntemleri, satın alınacak at miktarının önceden

ahaliye haber verilmesi gibi başlıklara ayrılacak bazı teşvik önerileri yer almıştır (Y. PRK. ASK, 78/70, 02.06.1309).

Bu teşvik yöntemlerinden en önemlisi Aziziye’de gerek at sayısının artırılması gerekse at neslinin ıslahı için aygır tedariki idi. Askeri amaçlarla düşünülen bu teşvik uygulaması, Ferik Muzaffer Paşa’nın önerisi ile Meclis-i Vükelâ’da görüşülmüştür. Uzunyayla’da Çerkesler tarafından yetiştirilen Kafkas ırkı atların tetkiki neticesinde Uzunyayla at ırkının Rus ve Polonya atları ile karıştırılması halinde iyi sonuç elde edileceğine karar verilmiş ve bu ırklardan bölgeye 30 kısrağa bir aygır düşecek şekilde aygır ihracı Sivas Vilayeti aracılığı ile öngörülmüştür. Bu teşvik neticesinde ordu için Uzunyayla’dan düşük fiyata süvari ve topçu atı tedarik edilebileceği umut edilmiştir (MV, 32/56, 12.09.1305). 1888 yılında karara bağlanan bu teşvikler neticesinde 5.000 lira kıymetinde aygırlar alınmış, hangi at ırkları ile iyi netice elde edilebileceğinin denenmesi için 3 Uzunyayla atı İstanbul’a gönderilmiştir.⁶ 1898 yılında Adapazarı, Haymana ve Aziziye’ye 29.000 kuruş karşılığında Çifteler Çiftliği’nden tedarik edilen aygırlar gönderilmiştir (BEO, 1207/90509, 22.05.1316).

Uzunyayla atını ıslah faaliyetinin nedeni bu at cinsinde görülen bazı kusurların giderilmek istenmesiydi. 1911 tarihli bir raporda bu kusurlar belirtilmektedir. Raporda; askeri hizmete, baytara ve ahıra olan yabancılıkları olumsuz bir özellik olarak belirtilmekteydi. Yılık halinde dolaştıklarından ve “nim-vahşi” olmaları nedeniyle, Uzunyayla atlarının ehlileştirilmelerinin biraz zaman aldığı anlaşılmaktadır. Fakat raporda, at ithal ederek milli servetin dışarıya akması ve aynı zamanda savaş dönemlerinde ithalata bağımlılığın yaratacağı olumsuzluklar düşünüldüğünde bu eksiklikleri göz ardı etmenin “himmət-i vataniye icabı” olduğu belirtilmiştir. Zira özellikle bazı subaylar “boylu poslu” Rus ve Macar atlarını tercih ediyorlardı (DH. İD, 100/7, 20.06.1332).

1912 yılına ait Sivas vilayeti merkez sıhhiye raporunda da Uzunyayla atlarının durumu ve kusurları hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Raporda belirtildiği üzere Sivas vilayetindeki at cinsleri yerli ve Çerkes adlarıyla anılan iki kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan yerli ırk, Asya ırkı vasıflarını gösteren asabi ve metin, teşkilatı muntazam hayvanlar olup vücutlarına nispeten gördükleri vazife daha büyüktür. Yalnız henüz tay halinde iken binilmeye başlanıldığından, gelişemeyip küçük kalmaktadırlar. Yine de 1,45 metre irtifayı bulan hayvanlar mevcuttur. Diğer kısım Çerkes atları olup Çerkeslerin Kafkasya’dan göçleri esnasında getirdikleri atlardır. Bunlar da esasen Asya ırkına mensup iseler de Rusya’dan gelmiş olmalarına ve Rus hayvanları içinde Germen ırkıyla temas etmelerinden dolayı İspanya ve Germen ırkı arasında örnekler teşkil eden numuneler dahi mevcuttur. Kamet ve irtifa bakımından askeri hizmete elverişliymiş gibi gözükseler de terbiye için ahıra çekildikleri takdirde yaşayışlarında görülen bu değişime kolaylıkla alışamamaları yüzünden zorlu hizmet karşısında aciz kaldıkları görülmüştür. Bu sebeple terbiye edilmemiş daha doğrusu ahırlanmamış Çerkes atlarının satın alınmaması için bir

⁶ Numune atlar Hacı Giranduk, Musa ve Aşotzade Hacı Bey tarafından tedarik edilmiştir (Y.PRK.ASK, 67/78, 25.04.1308).

emir tebliğ edilmiştir (TZNM, 31 Mart 1328, s. 149-151).

Aziziye’de uygulanan başka bir teşvik yöntemi de ödüllü at yarışları tertip edilmesi olmuştur. Atçılığın “ıslah ve teksiri” politikası yanında, at yetiştiricilerinin de talepleri doğrultusunda 1903 yılında Aziziye’de at yarışı ve bir panayır düzenlenmeye başlanmıştır. Her yılın haziran ayının ilk 15 günü yapılan yarışlar ve panayır en az beş yıl boyunca düzenli olarak devam etmiştir. Yarışlar kapsamında Ziraat Bankası tarafından, en güzel tay yetiştirenlere ve yarışları kazananlara para ödülleri dağıtılmıştır.⁷ 1903 yılında düzenlenen at yarışı ve panayır, Sivas Valisi Reşid Akif Paşa’nın ifadeleriyle oldukça başarılı bir şekilde gerçekleşmiş, bazı konsolosluklar ve çevre şehir ahalisinin katılımıyla birlikte organizasyonu 20.000’den fazla seyirci izlemiştir (DH. MKT, 726/22, 22.Ra.1321).

Aziziye’de at yetiştiriciliğinin desteklenmesi adına çeşitli teşvikler uygulanmıştır fakat en önemli teşvik yöntemi, at yetiştiricilerinin ve dolayısıyla Uzunyayla’nın en önemli geçim kaynaklarından biri olan at satışının devamlılığının sağlanması olmuştur.⁸ 1894’te Aziziye Kazası ahali daha önce ordu tarafından at alımı yapılacağı tebligatı üzerine askeri istihdama uygun 800 at yetiştirmiş ve kazaya bir satın alma komisyonu gönderilmesi için talepte bulunmuşlardır. Bu konuda 1912 yılında Aziziye’deki at üreticilerine bir alım garantisi verildiği görülmektedir. Yılkı halinde yetiştirilen atlar yarı vahşi bir halde bulunuyorlardı fakat aynı zamanda ordunun istediği irtifada ve vasıflarda bulduklarından önemli kaynaklardan biriydi. Bu sebeple komisyon ile ahali arasında yapılan görüşmeler neticesinde at yetiştiricileri, ordunun sürekli alım yapması halinde yarı vahşi bir durumda olan atların terbiye edilerek orduya bu şekilde teslim edeceklerini ifade etmişlerdir.⁹ Kafkasya’dan Uzunyayla ve çevresine göçler gerçekleştiğinde, muhacirlere tarım arazileri, tarım araç gereçleri ve tohumluk yardımları yapılmıştır. Fakat farklı bir coğrafyada yeni tarım usul ve çeşitlerine alışmak ve hayvancılığa uyum sağlamak zaman almıştır. At yetiştiriciliği ise muhacirler arasında yaygındı ve

⁷ 5000 kuruş olarak belirlenen mükâfat, at yarışlarında birinci gelenler ve en güzel tayları yetiştirenler yanında boğa yetiştiricilerine de dağıtılıyordu (BEO, 3064/229756, 14.R.1325).

⁸ 1897 Osmanlı-Yunan Harbi’nde Uzunyayla Çerkes ahali, kendi hisselerine düşen tesisat-ı askeriye ianesini para yerine 81 baş at ile ödemişlerdir. Aynı savaşta, Kayseri, Tavlusun ve Erkilet taburlarının ihtiyacı olan 450 baş atın bir kısmı da Uzunyayla’dan tedarik edilmiştir (BEO, 939/70415, 22.Za.1314).

1908 yılında da 2. ve 3. orduların süvari alaylarındaki at mevcudunun azalmasından dolayı at satın almak üzere, Hassa Ordusu 3. Süvari Alayından Binbaşı Mahmud Bey, 5. Süvari Alayı Mülazım-ı Evveli Murad Efendi, 3. Süvari Alayı’nın baytarı Binbaşı Rıza ve 2. Süvari Alayı’nın baytarı Kolağası Mehmed efendilerden oluşan bir heyet Sivas, Aziziye ve Çukurova’ya gönderilmiştir (BEO, 3457/259211, 26.Za.1326).

⁹ Ordunun da ihtiyacının giderilmesi için yalnız Sivas’ta değil Adana’daki yılkı sahiplerine de her yıl askeriye yarar atların satın alınacağı ilan edilmiştir (DH. İD, 100/7, 20.06.1332).

uzun bir süre bölgenin en önemli geçim kaynaklarından biri olmuştur.

Uzunyayla'dan ordu tarafından satın alınan atların fiyatları 1884 yılına ait bir rapora göre üst üste 15-20 lira seviyesindeydi (Y.EE, 4/61, 02.B.1301). 1911'de ordu için at satın alınması adına oluşturulan komisyonların yerli kaynaklardan temin edeceği 4-7 yaş arası atlar için belirlediği fiyat da 20 ila 30 lira arasındaydı (DH. İD, 100/7, 20.06.1332).

Uzunyayla atları ordu dışında da istihdam edilmiştir. Bunun sebebi çekime de uygun olmalarıdır. 1904 yılında Samsun'da kurulan numune tarlalarına alınan pulluk ve tırmıkların çekimi için Uzunyayla'dan at alınması için girişimde bulunulmuştur. (ŞD, 1850/35, 09.Za.1321) Cumhuriyetin ilanından sonra, Sivas-Erzurum demiryolu hattı inşaatında Uzunyayla'daki atlar kullanılmıştır. 1938 yılına ait Uzunyayla Tetkik Raporu'nda, demiryolu inşaatı nedeniyle Uzunyayla havalisinde yalnızca iki at arabasına tesadüf edildiği belirtilmiştir (Uzunyayla At Yetiştirme İşleri Tetkik ve Mesai Raporu, 1938, s. 3).

Aziziye'de At Yetiştiriciliğinin Gerilemesi

Aziziye'de at yetiştiriciliği aslında henüz 19. yüzyıl sonlarından itibaren çeşitli sebeplerle zorlaşmaya başlamıştır. Özellikle mera meselesinin tam olarak çözüme kavuşturulamaması bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzunyayla at yetiştiricileri, bölgede kışın şiddetli geçmesi nedeniyle ancak dört ay Uzunyayla'da atlarını otlattırabilmekte;¹⁰ kış mevsiminde kısraklarını Adana, Halep, Çukurova, Cebel-i Bereket, Amik Ovası gibi bölgelere götürmekte ve sayılan bölgelerdeki sahipsiz arazileri kışlak olarak kullanmaktaydılar (BEO, 652/488896, 18.M.1313). At sahipleri 1890'da 6.000, (Y. PRK. ASK, 67/78, 25.04.1308) 1893'te 10.000 (BEO, 32/29, 21.S.1311). 1895 yılında da sayıları 15.000'i bulan kısrakları için aynı bölgelerden yer talep etmişlerdir (BEO, 652/488896, 18.M.1313). Fakat mera tahsisi konusu bazı sorunları da beraberinde getiriyordu. 1893'te Amik Ovası'nda kışlama talepleri bir önceki sene 400 baş atın yöre ahalisinin tarlalarına zarar verdiği ve ovada toplu olarak boş arazi bulunmadığı gerekçesiyle Halep Valisi tarafından uygun bulunmamıştır (BEO, 32/29, 21.S.1311). 1894 yılında mahalli hükümet tarafından Çukurova'ya girmeleri yasaklanmıştır.¹¹ Yerel yönetim ve ahalinin para talepleri, otlakların ateşe verilerek atların aç bırakılması gibi yöntemlerle Uzunyayla'daki at yetiştiricilerinin güney bölgelerde kışlamaları engellenmeye çalışılmıştır. Devlet her ne kadar at yetiştiriciliğini destekleyen politikalar

¹⁰ Güney vilayetlerinde arazi tahsisi için verilen dilekçede, Uzunyayla Çerkes halkının önemli bir kısmının at yetiştiriciliğiyle geçimlerini temin ettikleri ve bu faaliyetleri sayesinde de ordunun at ihtiyacının bir kısmını karşıladıklarını ifade ederek, yetiştirdikleri atlardan alınan verginin kaldırılmasını talep etmişlerdir. Dilekçe sahibi Hatukşogue Hasan (BEO, 2260/169441, 06.Za.1321).

¹¹ Bu karar üzerine Dâhiliye Nezareti'ne bir dilekçe yazan Pazarsu köyü Çerkes beylerinden Hacı Giranduk, bir yıl önce aynı bölgede bulunmalarına rağmen bu yıl gitmelerinin yasaklandığını ifade ederek, bu durumun kısrakların tamamının telef olmasına neden olacağını belirtmiştir. Bu dilekçe üzerine Adana'ya at sahiplerine dokunulmamasını isteyen bir telgraf gönderilmiştir (DH. MKT, 323/30, 26.06.1312).

çerçevesinde Uzunyayla at yetiştiricilerinin safını tutmuşsa ve bazı çözümler bulmaya çalışmışsa da¹² Çukurova’da, Cebel-i Bereket’te, Amik Ovası’nda at kıstlatmak zorlaşmıştır. Fakat Aziziye’de at yetiştiriciliğine asıl darbeyi I. Dünya Savaşı vurmuştur.

I. Dünya Savaşı’nın başlaması ve ilan edilen seferberlik sonucu Aziziye’de yıllık atların “işe yararlarının” tamamına tekâlif-i askeriye gereği el konulmuştur. Harbiye Nezareti, Uzunyayla’da köylüler elindeki damızlık hayvanları da almak için girişimde bulunmuştur. Fakat Dâhiliye Nezareti, Harbiye Nezareti’ne gönderdiği bir yazıda en azından köylülerin elindeki damızlıklara el konulmamasını istemiştir. Dâhiliye Nezareti, Aziziye’deki tüm atların savaşa dâhil edilmesi durumunda ordunun bir at membainin kuruyacağını ifade etmiştir (DH. İ.U.M. EK, 77/7, 8.07.1333).

Uzunyayla’da at yetiştiriciliğinin geliştirilmesi için Cumhuriyet döneminden itibaren bazı girişimlerde bulunulmuştur. Bunlardan en önemlisi Uzunyayla’da bir aygır deposunun kurulması olmuştur.¹³ Aygır deposunun amacı, Uzunyayla’da at mevcudunun arttırılması ve Uzunyayla atında görülen bazı kusurların giderilmesiydi. Yapılan çalışmalarda olumlu sonuçlar alınmış ve özellikle Macar Nonius aygırları¹⁴ ile melezleme faaliyetleri başarılı olmuştur. Fakat çalışmaların düzenli yürütülmemesi sonucu Uzunyayla ırkı üzerinde Nonius tesiri sınırlı kalmıştır. (Uzunyayla At Yetiştirme İşleri Tetkik ve Mesai Raporu, 1938, s. 3)

Uzunyayla’da kurulan aygır deposunun yanı sıra 1929’da ve devam eden yıllarda sergiler düzenlenmiştir. Bu sergilerde aynı zamanda orduya at satışı da gerçekleştiriliyordu. Örneğin 1933 yılında Temmuz ayındaki sergide ordu, 20.000 liralık at alımı gerçekleştirmiştir (BCA, 030.18.01.02/37.49.15.). Yöre atlarının arabaya alıştırılarak orduda istihdamları için arabalı atlara mahsus yarışlar da düzenlenmeye başlanmıştır. Bunun için İstanbul’da yaptırılan üç araba Uzunyayla’ya gönderilmiştir (BCA, 030.10.185.278.14.).

Buna karşın halkın elindeki at sayısında Cumhuriyet öncesine göre önemli bir düşüş yaşanmıştır. 1938 yılında Uzunyayla’da ancak 1679 kısarak tespit edilmiştir (Uzunyayla At Yetiştirme İşleri Tetkik ve Mesai Raporu, 1938, s. 3) Uzunyayla aygır deposunda 1959’da safkan Arap ve yarım kan Arap ile Noniuslardan oluşan 178 at bulunuyordu ki bu sayı Ziraat Vekaleti’ne bağlı şube aygır depoları arasındaki en yüksek mevcuttu. (Türker, 1971, s. 55) Bu bakımdan devletin Uzunyayla’daki at yetiştiriciliğine önem verdiği anlaşılmaktadır.

¹² 1911 yılında Çukurova At Çiftliği müstemilatında bulunan Anavarza Çiftliği ve Gürün’deki Osman Dede çiftliğinin Uzunyayla at yetiştiricilerine kiralanması girişimi gibi. (BEO, 3926/294388, 13.08.1329)

¹³ 2.000 lira kıymetinde beş oda, bir ahır ve bir samanlık ve 250 metrekairelik bir haneden oluşuyordu. (BCA, 030.01.01/30.62.1.)

¹⁴ Nonius ırkı, köken olarak 1810’da Fransa’da ortaya çıkan ve daha sonra Macaristan’a götürülen Nonius adlı bir Anglo-Norman aygırıdır. Noniuslar yüksek irtifaları ile dikkat çeker.

Sonuç

1859 yılından itibaren kitlesel olarak Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına göç ettirilen Çerkeslerin önemli iskân sahalarından biri Uzunyayla havalisi olmuştur. Göçler neticesinde bölgede birçok Çerkes yerleşimi yanında Aziziye kazası da kurulmuştur. Bölgeye türlü zorluklarla ulaşan muhacirlerin asli vatanlarında uğraş alanlarından biri at yetiştiriciliği idi ve bu mesleği göçten sonra da sürdürmüşlerdir. Muhacirlerin yanlarında getirdikleri Kafkas atı olarak bilinen ve Anadolu at ırkları sınıflandırmasına Uzunyayla atı olarak giren numune, yüksek irtifası ve dayanıklılığıyla Osmanlı idarecilerinin dikkatini çekmiştir. Dönem itibarıyla atçılığı geliştirme faaliyetleri yürütülmekteydi ve bu at ırkı da yeni bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Uzunyaylalı at yetiştiricileri ordu için at yetiştirerek geçimlerini temin etmeye çalışmışlardır.

Anadolu at ırkları içerisinde önemli bir yere sahip olan Uzunyayla atını ıslah ve sayılarını artırma faaliyetleri Cumhuriyet dönemiyle hız kazanmıştır ve Uzunyayla'da at yetiştiriciliği 1960'lı yıllara kadar belirli bir seviyede kalmıştır. Bu yıllardan itibaren, en büyük alıcı olan ordunun at ihtiyacının azalması ve daha da önemlisi tarımdaki makineleşme sadece Uzunyayla'da değil ülkenin özellikle de düzlük yerlerinde ata olan ihtiyacı azaltmıştır. Bu süreç sonunda Uzunyayla atı diğer bazı yerel at ırkları gibi adeta tarihe karışmıştır.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Kaynakları

- BCA, 030.01.01/30.62.1.
- BCA, 030.10.185.278.14.
- BCA, 030.18.01.02/37.49.15.
- BOA, BEO, 652/488896, 18.M.1313.
- BOA, BEO, 1207/90509, 22.05.1316.
- BOA, BEO, 2224/166795, 30.N.1321.
- BOA, BEO, 2260/169441, 06.Za.1321.
- BOA, BEO, 3064/229756, 14.R.1325.
- BOA, BEO, 32/29, 21.S.1311.
- BOA, BEO, 3457/259211, 26.Za.1326.
- BOA, BEO, 3926/294388, 13.08.1329.
- BOA, BEO, 652/48896, 18.M.1313.
- BOA, BEO, 939/70415, 22.Za.1314.
- BOA, DH. MKT, 726/22, 22.Ra.1321.
- BOA, DH.İ.UM.EK, 77/7, 8.07.1333.
- BOA, DH.İD, 100/7, 20.06.1332.
- BOA, DH.MKT, 323/30, 26.06.1312.
- BOA, HR. H, 162/18, 6.01.1898.
- BOA, MV, 32/56, 12.09.1305.
- BOA, ŞD, 1850/35, 09.Za.1321.
- BOA, ŞD, 320/12, 04.01.1306.
- BOA, Y. MTV, 6/78, 10.08.1298.

BOA, Y.EE, 4/61, 02.B.1301.
BOA, Y.MTV, 75/23, 05.08.1310.
BOA, Y.PRK.ASK, 67/78, 25.04.1308.
BOA, Y.PRK.ASK, 78/70, 02.06.1309.

2. Kitap ve Makaleler

- Temizkan, A- Çatalkılıç, D. (2019). “Atımı Yitiren Toplum: Uzunyayla Çerkeslerinin Atçılık ve Binicilik Kültürü Üzerine”, *Milli Folklor*, 123 (Güz): s. 193-204.
- Abidin, İ. (1917). *Osmanlı Atları*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Batu, S. (1962). *Türk Atları ve Yetiştirme Bilgisi*, Ankara: AÜ Veteriner Fakültesi Yayınları
- Canpolat, F. A.- Hayli, S. (2017). “Pınarbaşı İlçesinde (Kayseri) Nüfusun Gelişimi”, *ZfWT*, Vol. 9, No. 2, s. 183-200.
- Emiroğlu, K.- Yüksel, A. (2002). *Yoldaşımız At*, İstanbul: YKY.
- Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Ta’lim ve Terbiye Dairesi Riyaseti, “Islah ve Teksir-i Nesl-i Feres”, *Mecmua-i Askeriye*, C. 5, S. 56, 28 Şubat 1925, (28 Şubat 1341) s. 92-103.
- İşcan, K.M. (2007). “Geçmişten Günümüze Uzunyayla At Yetiştiriciliği”, *Uzunyayla Rapor ve Belgeleri* (Der. Muhittin Ünal), Kafdav, Ankara, s. 185-195.
- Koçkar, M. T. (2012). *At Irkları ve Dağılımı*, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Köksal, O. (2009). “Osmanlı Dönüşüm Sürecinde Bir Devlet Teşebbüsü Olarak Çifteler Hara-yı Hümayunu ve Türk Atçılığına Katkıları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), s. 333-363.
- Köstem, R.(2000). *Tarihsel Sürecinde Atçılığımızın Yapısı ve Yarışçılığımızın Oluşumu*, İstanbul: TJK Yayınları.
- Sivas Vilayet Salnamesi*, (1325) Sivas Vilayeti Matbaası.
- Tan, S. (2014) “XIX. Yüzyılda Osmanlı-Hindistan Ticaretine Bir Örnek: At İhracatı”, *Mediterranean Journal of Humanities*, IV/2,2014, s. 239-247.
- Tan, S. (2015). Osmanlı Devleti’nde At Yetiştiriciliği (1842-1918), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi SBE, Antalya.
- Tekir, S. (2015). Birinci Dünya Savaşı Kafkas Cephesi’nde Türk-Rus Mücadelesi (1914-1917), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kafkas Üniversitesi SBE, Kars.
- Türker, H. A. (1971). *Türklerde Atçılık*, Ankara: TJK Yayınları.
- Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası. (1329). 4. Sene, 31 Mayıs 1329, Adet: 27, İstanbul.
- TZNM. (1328). *İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası*, 3. Sene, 31 Mart 1328, Adet: 17, İstanbul.
- Uzunyayla At Yetiştirme İşleri Tetkik ve Mesai Raporu*, (1938). İstanbul: Ekspres Basımevi.
- Üyken, N. (2000). *Türkiye Jokey Kulübü Tarihçesi*, İstanbul: TJK Yayınları.